

УДК 37.013.42:821.161.2-311.6.09 Барка, Самчук

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РР.: СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ В. БАРКИ ТА У. САМЧУКА)

Суютинова К.Є., к. пед. н.,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Криворізький державний педагогічний університет

У статті досліджуються прозові твори письменників українського зарубіжжя В. Барки та У. Самчука. Здійснено спробу довести, що письменники, використовуючи ключові слова, що в тексті набувають символічного значення, передають атмосферу трагічного приречення українського народу до загибелі та страждання за часів Голодомору. Обрані засоби і прийоми допомагають, спираючись на текст і підтекст творів «Марія» та «Жовтий князь», дати оцінку соціальним явищам зображеної у романах доби.

Ключові слова: Голодомор, авторська позиція, символи, роман, соціальні явища, соціальні аспекти.

В статье изучаются произведения писателей украинского зарубежья В. Барки и У. Самчука. Сделана попытка доказать, что писатели, используя ключевые слова, которые в тексте приобретают символическое значение, передают атмосферу трагической обреченности украинского народа к гибели и страданиям во время Голодомора. Выбранные писателями приемы помогают, опираясь на текст и подтекст произведений «Мария» и «Желтый князь», дать оценку социальным явлениям периода, который описан в романах.

Ключевые слова: голодомор, авторская позиция, символы, роман, социальные явления, социальные аспекты.

Suiatynova K.Ye. THE HOLODOMOR 1932-1933: SOCIAL ASPECTS (ON THE EXAMPLE OF THE WORKS OF V. BARKA AND U. SAMCHUK)

The article deals with the prose works of Ukrainian writers V. Barki and V. Samchuk. Here it is proved that the writers, by using the key words that gain symbolic significance, convey the tragic atmosphere of the deplorable fate of Ukrainian people and their sufferings during the years of hunger. The means and devices that the author uses in the text and its layers help him to evaluate the social events of the time depicted in the novel.

Key words: famine, author's position, symbols, novel, social phenomena, social aspects.

Постановка проблеми. Вивченням Голодомору 1932–1933 рр. займалися зарубіжна та вітчизняні науковці з різних галузей: історики, юристи, політики, літературознавці, педагоги, журналісти тощо. Незважаючи на підсилений інтерес до трагедії, в історії українського народу зазначеного періоду залишається багато недосліджених питань. Зокрема, сучасний розвиток педагогічної науки та літературознавства характеризується зростанням інтересу науковців/літературознавців до подій, які сталися у зазначений період.

Події 1921–1923, 1932–1933 та 1946–1947 рр. значною мірою вплинули на розвиток суспільства й залишили значний слід у суспільному житті. В умовах розвитку України є необхідність в об'єктивному висвітленні історичних подій минулого. У курсі «Історія соціально-педагогічна робота» соціальні педагоги та соціальні робітники вивчають систему соціального забезпечення від найдавніших часів дотепер. Так, студенти дають характеристику державної системи соціального забезпечення у Радянському Союзі, визначають її недоліки, причини та наслідки Голодомору. На нашу думку, феномен Голодомору має висвітлю-

ватися з різних аспектів – із педагогічних, історичних, політичних, літературознавчих тощо.

Сучасний розвиток вітчизняного літературознавства характеризується зростанням інтересу науковців до постатей письменників, творчий спадок яких ще й досі залишається невідомим або малодоступним не тільки для пересічного читача, а й для сучасного дослідника. Виникла необхідність осмислити, уникаючи кон'юнктури як континентальної України, так і діаспори, внесок митців у розвиток української прози ХХ ст. Творчість В. Барки та У. Самчука тривалий час була вилучена із загальноукраїнського літературного контексту. У творах В. Барки та У. Самчука відбилися погляди письменників на життя, їх ставлення до соціально-політичних умов, усвідомлення змін суспільного буття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічні аспекти проблеми соціальних явищ зазначеного періоду, Голодомору досліджували О. Білюк, С. Вакулишин, М. Підгурська, А. Фурман, Л. Цибулько та ін. Серед літературознавців, які вивчали спадщину В. Барки та У. Самчука, варто назвати І. Алексеєнко, І. Горлову, О. Забарного,

Н. Недвигу (звертали увагу на жанрові ознаки роману В. Барки «Жовтий князь»); дослідники М. Кудрявцев, Н. Логвиненко звернули увагу на життєву основу написання твору. Дослідники Н. Плетенчук, Ю. Мариненко, М. Стасик систематизували образи персонажів творів У. Самчука і звернули увагу на те, що в усіх творах письменника з'явився образ нового героя, якого автор зображував у різних планах: як працюючого селянина, енергійного господарника, підприємця, інтелектуала, воїна, селянина-господаря, інтелігента, люмпена. Ментальність української людини у прозовій спадщині У. Самчука вивчала І. Руснак.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є дослідження соціальних аспектів трагедії українського народу у 1932–1933 рр. на прикладі творів В. Барки «Жовтий князь» та У. Самчука «Марія».

Виклад основного матеріалу дослідження. У першій половині ХХ ст. радянською владою було вчинено низку злочинів проти людства, у результаті яких Україна зазнала величезних людських втрат: зменшення населення, зміна його статево-вікової структури, порушення еволюційного розвитку. Особливе місце серед злочинів посідають три масштабних голодомори 1921–1923, 1932–1933 та 1946–1947 рр., з яких найбільш руйнівним був Голодомор 1932–1933 рр.

У статті «Проблема Голодомору 1932–1933 рр. в Україні» на сторінках паризького «Тризуба» В. Власенко зазначає, що під час Голодомору 1932–1933 рр. (на відміну від голоду 1921–1923 рр.) посухи в Україні не було. Катастрофа була викликана політикою партії на селі. Під час хлібозаготівель 1931 р. було зібрано на 2,5 млн пудів хліба більше ніж у 1930 р. Проте хлібозаготівлі з урожаю 1931 р. продовжувалися до весни 1932 р. В окремих регіонах УСРР не залишилося будь-яких продовольчих і фуражних запасів. Спалахнув голод, який тривав до врожаю 1932 р. Голод, який розпочався восени 1932 р., тривав до літа 1933 р. Через величезні людські втрати (понад 3 млн осіб в Україні і до 1 млн на Кубані) цю трагедію називають Голодомором. У постраждалих регіонах керівництво країни направило хлібозаготівельні комісії, які не обмежувалися конфіскацією хліба і саме завдяки їх діяльності в Україні смертність від голоду стала масовим явищем. Були запроваджені кримінальна відповідальність за розкрадання соціалістичної власності (йшлося про розкрадання хліба у колгоспах і радгоспах), натуральні штрафи м'ясом, картоплею, а фактично забиралися усі продукти харчування. Це означало, що терор голо-

дом здійснювався свідомо. Майже в усіх регіонах України реєстрували випадки людоїдства і трупоїдства. Стероризоване селянство не чинило збройного опору, як це було раніше. У нього вже не було ані волі, ані фізичних сил для протесту [4].

Термін «голодомор» дослівно означає «морити, виморювати штучним голодом, виголоджувати; одночасність і масовість смертних випадків внаслідок фізичного виснаження від тривалого недоїдання, вживання різних сурогатів тощо». Зазвичай голодомор ототожнюють із кількістю померлих, але є соціально-психологічні аномалії його походження: мутація психіки голодних людей, поїдання котів, собак, гризунів, дохлої худоби, людоїдство, втрата святості і страху смерті. Наявність цих ознак, перелік яких можна доповнити, розкриває соціальну та етимологічну сутність самого явища голодомору. Він є наслідком свідомої соціально-економічної політики партійно-радянських органів влади в УСРР 1931–1933 рр. Таким чином, голодомор є організаційно-політичною формою масового народобивства, соціально-психологічним засобом упокорення бунтівних селян. Явища голоду та голодомору вирізняються, позаяк мають дещо різні соціально-фізіологічні, політичні, територіальні вияви. Голодомор, крім зазначених рис, демонструє новітню техніку масового знищення мирних людей у соціально-територіальних резерваціях, тобто своєрідний крематорій радянських концтаборів (наприклад, застосування режиму «чорних дощок», унеможливлення виїзду за хлібом до інших регіонів країни — виголоджування, виморювання) [7].

У 90-х рр. ХХ ст. почалося поступове повернення в Україну та вивчення прозової спадщини В. Барки та У. Самчука. Так, У. Самчука називають одним із найбільших письменників ХХ ст. Від 40-х рр. ХХ ст. його ім'я було викреслене з пам'яті українського читача, а твори були заборонені. Одним із перших на захист У. Самчука у 90-х рр. ХХ ст став доктор філології Я. Поліщук, який в одній із праць зазначив: «Улас Самчук не завинив перед власним народом, як «завинив» перед комуністичним режимом своєю різкою опозицією до нього. Навпаки, своєю величю творчістю він уславив цей народ, створив художній літопис його боротьби, його перемог і поразок у складному і тривожному ХХ ст.» [9, с. 43].

Так, дослідник М. Ткачук визначив, що роман «Марія» «допоміг прозрити багатьом європейським митцям, таким гуманістам, як, скажімо, Р. Ролан, які ще плекали ілюзії щодо «держави робітників і селян», допоміг прозрити і жахнутися» [11, с. 34].

Літературознавець І. Добрянська зазначила, що роман У. Самчука «Марія» після другої та третьої частини «перестає бути «агіографічною повістю», «хронікою одного життя», а «він набирає ознак літопису процесу руйнування України, послідовно продуманого верховодами більшовизму» [5, с. 50]. Аналізуючи текст роману, дослідниця звернула особливу увагу на те, що У. Самчук був обізнаним з усіма способами руйнування України. Прочитуємо: «У. Самчук ніби сам всюди побував, усе побачив своїми очима, нічого не залишив без уваги, побачене типізував, узагальнив і віддав на суд читачеві» [5, с. 53].

Ми погоджуємося з дослідницею О. Веретюк, яка у статті «Художній образ землі як оберегу екзистенції українства у творі У. Самчука «Марія» визначила, що чільне місце серед образів-персонажів займають образи Сонця, Неба та Землі, які «є не просто образами-персонажами, а набувають значення філософськи осмислюваних символів – символів невмирущого людського життя (Сонце), Величного Духа (Небо) та Буття Нації (Земля). Наріжним та синтезуючим у цій тріаді є образ землі» [3, с. 46].

У 1963 р. світ побачив роман В. Барки «Жовтий князь». Цей твір одна з паризьких газет назвала найкращим твором про трагічний період у новій історії України й людства і після опублікування французькою мовою роман відзначений почесною грамотою Загальнофранцузького комітету як зразок християнської книги для сучасності [10, с. 71].

У 1991 р. в Україні вперше було надруковано твір В. Барки «Жовтий князь». Передмову до першого видання написав М. Жулинський [6], де проаналізував політичні документи голоду СРСР, подав біографію В. Барки, особисті спогади зустрічі з письменником. М. Жулинський висловив прикрий із заборони роману «Жовтий князь», «адже це перший український літературі великий прозовий твір, присвячений національній трагедії України» [6, с. 16]. Так, М. Жулинський називає твір «страхливою хронікою невимовно трагічної долі українського народу» [6, с. 20]. У цьому ж виданні вміщено й авторське слово В. Барки, в якому він розповів про те, що сюжетна основа роману складалася з постійно збираних подробиць протягом чвертини віку: від часу самого лихоліття і до початку оформлення тексту – в 1958 р. [1, с. 25].

Над романом «Жовтий князь» автор працював протягом 1958–1961 рр. [8, с. 4]. В основу роману В. Барка поклав спогади очевидців, які тримав у пам'яті протягом 25 років. Його ставлення до голодомору як

соціальної катастрофи проявляється вже у відборі життєвого матеріалу. У романі відтворено реальні події і явища 1933 р. Певною основою сюжету твору були спогади земляка про близьку йому сім'ю. Окрім цього, В. Барка бачив голод на власні очі, коли відвідав родину свого брата на Полтавщині. А у 1934 р. вже на Кубані письменник на собі відчув його. Отже, через звернення до власного життя, через використання прототипів у творі «проступає» авторська позиція.

Головним чином зміст роману – це власні спогади письменника від голоду, які він терпів особисто, а також спогади співвітчизників. «У самому змісті – три плани. I. Реалістичне зображення нещастя в сім'ї селянина; всього страдницького побуту в холодній хаті; розпачливих пошуків хліба – в мандрах, коли відкривалося похмуре видовище масової загибелі. II. Психологічні нариси; опис незвичайних перемін у душевному житті кожного в родині, що вже гине. Більшістю жертви народобвистства, хоч і мертвотно байдужі до усього, крім їстівності, все ж зберігають справді людські почуття: в найглибніших закутках серця навіть зостаються більше людяними, ніж їх порубники, що наводять масову смерть, але мають для себе харчі в надстатку: з щакритих розподільників і магазинів «Торгсін» («Торговля с иностранцами»). III. Метафізичний вимір, властиво, духовний; висвітлення декотрих явищ із світу темних могутностей, незамиримо ворожих людській природі. Символічне уявлення про них розкривається через зображеного Жовтого князя на картині незнамого майстра» [1, с. 25]. В. Барка зізнається, що він у творі «не суддя, але, як колись визначив Чехов, свідок для суду: розповідати, що сталося в житті» [1, с. 26].

Починає твір письменник радісною картиною недільного ранку, коли мати одягає дочку, щоб піти з нею в церкву: «Наряджає доню: здається, то власне серце, вибране з грудей, окремо радіє» [2, с. 40]. І раптом недобре повідомлення: «А знов лихо; повели чоловіка в сільраду. Скільки їм треба? – чіпляються і гризуть: давай! – як не гроші, так хліб» [2, с. 40].

Численні правові документи (наприклад, постанова Політбюро ЦК КП(б)У щодо заходів із посилення хлібозаготівель 1932 р.) свідчать про цілеспрямоване і масове знищення українського народу.

Свідчення вказують на вилучення зернових запасів, обшукували як колгоспи, так і власні господарства селян. Страшні картини обшуку зображено і в романі, наприклад: «вганяють у землю «шпи-

ки»; строчать шкірь. Докопуються в саду і розхитують кожний стовпчик. Перевертають дритівню. Під пеньками порпаються. Перекочують каміння і зброджують кропивники. Вивертають огорожу. Гупають і прислухаються, чи нема луни з порожнин» [2, с. 64], «<...> хата, ще прадідівська, з сво-локами в старовинних знаках, різьблених і свічами палених, була завжди біла <...>. А ось – гірше, ніж у сараї! Як після землетрусу. Поперериване все і поперекидуване, позмішуване і потоптане» [2, с. 65–66]. Роздуми Мирона Даниловича підкреслюють усю трагічність ситуації: «Це – не те, що злодії, ті, коли доберуться, дорожче і краще візьмуть, а решту zostавлять; ну, влада ж кругом обдира!» [2, с. 65].

Одним із важливих моментів композиції роману є авторські відступи, через які також постає авторська точка зору на світ. Авторські відступи сприяють глибшому розкриттю ідеї і змісту твору. Так, наприклад, відступом є сповідь старого Гонтара, який став свідком розстрілу в дворовій тюрмі. Цим відступом письменник підсилив враження голодомору, зазначивши, що «може б подужав хворобу [Гонтар – К.С.], так голодно в хаті, нічим підгодувати, сама юшка. Голод доконав» [2, с. 130]. У відступі В. Барка подає опис випадків канібалізму, свідком яких був сам. У творі він неодноразово подав жакливі натуралістичні описи поїдання людей, наприклад: «Скрізь по хаті кров; на лаві зарізана дитина і жаско спотворена. Чоловік розвів оговнь на самому припічку... і готує їжу на сковорідці; щось жує, тримаючи в руці ніж» [2, с. 150]. Своє бачення соціального лиха автор передав через назви місяців, створивши, сповнений трагізму календар голодомору: «Тепер місяці нові...»: «грудень...» – «трупень...», «січень...» – «могилень...», «Вересень тепер розбоєнь, бо грабували всіх, жовтень – худень, а листопад – пухлень...», «Лютий – людоїдень, березень – пустирень. Квітень – чумень...» [2, с. 232].

Коли настали жнива 1933 р., «жати було нікому. Бо народ страшно вирідів. Скільки ж не косили ті, що вижили, – не могли впоратися навіть з малою частиною... А хліборобів домучено; ті, що не вмерли, більшістю на землі валялися: зовсім опухлі! – з потрісканої шкіри сочилась водиця; або сухі вони, як дошка... Скрізь по нивах повно покійників» [2, с. 290]. Антинародний характер жнив В. Барка назвав соціально-політичним кліше часів тоталітарного режиму – «уборочною кампанією» [2, с. 289]. Воно підкреслило протиприродність масового вимирання селян у селі Кленоточі.

Отже, на прикладі творів В. Барки та У. Самчука яскраво проілюстровано трагедію українського народу, яка сталася у 1932–1933 рр. Вона яскраво виявляється у відборі фактів, виборі назви твору, авторських відступах, у групуванні персонажів, у внутрішніх психологічних монологах, символічних образах, образах-символах. Крім того, трагедія чітко простежується й у художніх протиставленнях, в описах природи, портретних характеристиках персонажів та в обранні кольорів. Використані у тексті ключові слова набувають символічного значення з метою акцентування на приреченості українського народу під час Голодомору. Вибрані авторами засоби і прийоми допомагають їм, спираючись на текст і підтекст твору, дати оцінку соціальним явищам зображеної доби.

На другому курсі денного відділення майбутні соціальні педагоги та соціальні робітники вивчають курс «Історія соціально-педагогічної роботи». Під час практичного заняття на тему «Соціальна політика та система соціального забезпечення в радянську добу» зі студентами розбиралися питання сутності селянської громадської взаємодопомоги, причини і наслідки голодомору в Україні 1921–1923 рр., голодомор в Україні та на Кубані в 30-х рр. ХХ ст., його масштаб та наслідки. Для самостійного прочитання було рекомендовано твори В. Барки та У. Самчука.

Висновки з проведеного дослідження.

До недавнього часу тема голоду 1932–1933 рр. була заборонена. Еміграційні письменники дали українському народу твори не оціненної вартості. Загалом ці твори ми вважаємо документальними свідченнями трагедії українського народу. На сучасному етапі такі твори дедалі більше привертають увагу дослідників. Цьому сприяє і введення творів до навчальних програм у школах та вищих навчальних закладів, проте більшість творів ми знаємо лише за назвами. У чинній програмі з української літератури 10–11 класу твори письменників В. Барки «Жовтий князь» та У. Самчук «Марія» відсутні. На нашу думку, є необхідність в соціальному аспекті осмислити внесок В. Барки та У. Самчука.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барка В. Від автора / В. Барка. Жовтий князь: роман / передм. М.Г. Жулинського. Київ: Дніпро, 1991. С. 2–26.
2. Барка В. Поезія. Жовтий князь: роман. Київ: Наукова думка, 2005. 304 с.
3. Веретюк О. Художній образ землі як оберегу екзистенції українства у творі Уласа Самчука «Марія».

Улас Самчук – видатний український письменник ХХ ст. : матеріали урочистої академії, присвяченої творчості митця / відп. ред. Р. Гром'як. Тернопіль; Кременець, 1994. С. 46–50.

4. Власенко В.М. Проблема голодомору 1932–1933 рр. в Україні на сторінках Паризького «Тризуба». URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/7108/1/Problema%20holodomoru.pdf> (дата звернення 11.11.2017).

5. Добрянська І. «Дух руїни» у романі Уласа Самчука «Марія». Літературознавство: наукові записки. Тернопіль, 2000. Вип. IV. С. 50–55.

6. Жулинський М.Г. У світлі віри. Голодомор в Україні та роман Василя Барки «Жовтий князь». Жовтий князь: роман / передм. М.Г. Жулинського. Київ: Дніпро, 1991. С. 5–23.

7. Марочко В. Територія голодомору: термінологічний та соціально-демографічний дискурси/ URL: http://history.org.ua/JournALL/pro/pro_2013_22/9.pdf (дата звернення 11.11.2017).

8. Мовчан Р. Український лірник на американській землі (До 90-річчя Василя Барки). Дивослово. 1998. № 7. С. 2–5.

9. Поліщук Я. Волинські дороги Уласа Самчука: збірник. Рівне, 1993. С. 34.

10. Пушко В.Ф. Страдницька доля Василя Барки. Слово і час. 2000. № 9. С. 65–72.

11. Ткачук М. «Шугав безчолой голод» (Тема голоду 1933 р. в українській літературі). Улас Самчук – видатний український письменник ХХ ст. : матеріали урочистої академії, присвяченої творчості митця / відп. ред. Р. Гром'як. Тернопіль; Кременець, 1994. С. 34–40.

УДК 37.04:616.831.2

СЬОГОДЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ З ПОГЛЯДУ ФОРМУВАННЯ ЦЕНТРУ УПРАВЛІННЯ ПАТОЛОГІЄЮ

Яшна О.П., к. пед. н.,
доцент кафедри фізичного виховання та здоров'я
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Макаренко О.М., д. мед. н.,
академік МАОН, професор кафедри психології
Міжнародна академія управління персоналом

Встановлено проблему інклюзивного навчання з огляду патологізації організму дитини та відсутності методичної готовності галузі освіти до розвитку та навчання відповідного контингенту дітей. Теоретично досліджено принципи враження хворобою системи організму із встановленням центру управління патологією в головному мозку. Визначено поняття «центр управління патологією». Наведено об'єктивні теоретичні дані щодо формування зовнішніх і внутрішніх чинників захворювання. Встановлено, що патологія закладається в ранньому віці та набуває розвитку в процесі життєдіяльності.

Ключові слова: патологічна детермінанта, центр управління патологією.

Установлено проблему інклюзивного обучения с позиции патологизации организма ребенка и отсутствия методической готовности сферы образования развивать и обучать соответствующую категорию детей. Теоретически исследованы принципы поражения болезнью системы организма с установлением центра управления патологией в головном мозге. Определено понятие «центр управления патологией». Приведены объективные теоретические данные относительно внутренних и внешних факторов заболевания. Установлено, что патология закладывается в раннем возрасте и развивается в процессе жизнедеятельности.

Ключевые слова: патологическая детерминанта, центр управления патологией.

Yashna O.P., Makarenko O.M. PRESENT INCLUSIVE EDUCATION IN TERMS OF THE FORMATION OF A CENTER FOR PATHOLOGY MANAGEMENT

The problem of the development of inclusive education on the examination of the pathology of the child's organism and the lack of methodological readiness of the education sector for the development and training of the corresponding contingent of children has been theoretically studied. The system of the impression of a disease at all levels of the organism with the establishment of a center for the management of pathology in the brain is investigated. The concept of the center of pathology management is defined. The objective theoretical data on the formation of external and internal factors of the disease are presented. It is established that pathology is pawned at an early age and develops in the process of life.

Key words: pathologic determinant, control center pathology.